I. Süleyman Şah

Başlığın diğer anlamları için Süleyman Şah (anlam ayrımı) sayfasına bakınız.
Kutalmışoğlu Süleyman Şah veya kısaca Kutalmışoğlu (Arap alfabesiyle: سليمان بن قتلمش (Süleyman bin Kutalmış)) (d. ? - ö. 4 Haziran 1086), Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusudur. Selçuk Bey'in oğlu Arslan Yabgu'nun torunudur. Babası Kutalmış Bey'dir.

I. Süleyman Şah
سليمان بن قتلمش
Kutalmışoğlu Süleyman Şah anıtı, Tarsus.
MonumentOfKutalmişoğluSüleymanŞahTarsus.JPG
Türkiye Selçuklu Sultanı
Hüküm süresi
1077-1086
Sonra gelen
I. Kılıç Arslan
Tam ismi
Süleyman bin Kutalmış
Hanedan
Selçuklu Hanedanı
Babası
Kutalmış
Ölüm
4 Haziran 1086
Halep yakınları
Dini
Sünni İslam
İçindekiler

Malazgirt Savaşı'ndan önceki yaşamı Düzenle

Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın babası Kutalmış, Selçuk Sultanı Tuğrul Bey ile Çağrı Bey'in amcaoğluydu. Kutalmış önce Tuğrul Bey'e karşı isyan etmiş ; sonra Büyük Selçuklu Sultanlığı tahtına geçen Alparslan'ın sultanlığını kabul etmemiş ve onun ile başarısız bir çatışmaya girişmiş ve bu sırada, 1064 yılında öldürülmüştür.[1] Bazı yazarlar Kutalmış'ın dört oğlunun, bazı yazarlar ise büyük oğlunun Alp Arslan tarafından tutuklandığını ileri sürmektedir. Alp Arslan, Nizamülmülk'ün önerisiyle Suriye gazasıyla görevlendirilmiştir. Ancak Suriye'deki emirlerin kendisini öldürmek istemesi üzerine Süleyman Şah Anadolu gazasına girişmiştir. Diğer yandan Osman Turan, Kutalmışoğulları'nın Suriye'ye gönderildiğini kabul etmez, Melikşah'ın ölümünden sonra

Anadolu’ya geldiklerini ileri sürer. Bizans kaynakları ise Melikşah tarafından Anadolu’nun fethiyle görevlendirildikleri ve feth edecekleri topraklar üzerinde hakimiyetlerinin sultan tarafından tanındığı belirtilir.[2] Mehmet Altay Köymen, Anadolu Selçuklu Devleti’nin kuruluşuna Melikşah’ın bir fermanıyla izin verildiğini, fermanın Kutalmışoğullar’ının herhangi birine değil, hepsi için çıkarıldığını söylemektedir.[3] Bununla birlikte Alp Arslan döneminde Anadolu’ya gelen Kutalmışoğulları’nın Alparslan'ın devamlı baskısı altında kalmışlar ve Alparslan’ın zaman zaman akıncı birlikleri göndererek tahtını tehdit edebilecek olan kardeşleri bertaraf etmeye çalışmıştır. Dört kardeşten en son Süleyman Şah hayatta kalmıştır.[1]

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulması Düzenle

Alparslan'ın 1071 Malazgirt Savaşı galibiyetinden sonra giderek daha çok sayıda Türkmen göçmen boyları Anadolu'ya girip yerleşmeye başlamış ve Süleyman Şah bu Türkmenlerin liderliğini ele geçirmeyi başarmıştır. 1073'te Kutalmışoğlu Süleyman Şah Büyük Selçuklu devleti hükümdarı Melikşah tarafından Büyük Selçuk Sultanlığı'na bağımlı Sultan-ı Rum (yani Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı) olarak tayin edilmiştir. Bizans sınırlarında idaresini kuran Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Bizanslılarla bazen savaş yaparak bazen Bizans isyancılarına yardım ederek hükmü altındaki toprakların sınırlarını büyütmeyi başarmıştır. 1075'te Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'da bulunan önemli şehirlerinden İznik (Nicaea) ile İzmit (Nicomedia)'i eline geçirmiştir. Ardından Güney Marmara bölgesine tamamen hakim olmuştur. Ayrıca Çanakkale boğazından geçen gemilerden vergi almaya başlamıştır. 1077'de özerkliğini ilan edip İznik merkezli bağımsız bir devlet olarak Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuştur.[4][5][6][7][8]

Türkiye Selçuklu Devleti'nin gelişmesi Düzenle

Anadolu'da güçlü bir devlet kuran Süleyman Şah; Bizans'ın içinde bulunduğu taht kavgalarından ve diğer buhranlı durumdan yararlanarak sınırlarını hızla genişletmeye başlamıştır. Gerçekten de Bizans'ın Rumeli orduları komutanı Bryennios 1075 yılında ayaklanmış ve 1077 yılında Adrianopolis'te imparatorluğunu ilan ederek başkent Konstantinopolis üzerine yürümüştür. Bunun üzerine harekete geçen Bizans'ın Anadolu'daki ordularının komutanı Nikiforos Botaneiates; Alp Arslan'dan kaçarak Bizans'a sığınan Selçuk Bey'in torunu El-basan (Khrysoskül) ile birleşerek, Süleyman Şah'ın taarruzlarına karşı geceleri ve sapa yollardan ilerlemek suretiyle Kütahya'dan İstanbul'a doğru ilerlemeye başlamıştır. Fakat Nikiforos, Sakarya'daki Atzula mevkisinde Selçuklu kuvvetleri tarafından sarılma riski ortaya çıkınca El-basan'ı amcazadesi Süleyman Şah'a göndermiştir. El-basan Süleyman Şah'a; Nikiforos'un imparatorluğu ele geçirmeyi amaçladığını ve bunu başardığı takdirde kendisine vadettiği menfaatleri anlatmıştır. Süleyman Şah; müttefiki bulunan mevcut Bizans imparatoru yerine daha uygun şartlarla Nikiforos'la ittifak yapmış ve kendisine asker desteği vermiştir. Nitekim 1078 yılında Nikiforos; İstanbul'a girmiş ve buradaki taraftarlarının arka çıkmasıyla Bizans tahtını ele geçirmiştir. Yanında getirdiği Türk askerlerini de Rumeli'de isyan etmekte olan Bizans'ın Rumeli orduları komutanı Bryennios'a karşı göndermiştir.[9][10]

1078'de Süleyman Şah Bizans İmparatoru VII. Mihail ile Bizans tahtını eline geçirmek üzere isyan eden Anatolikon Theması vali generali ("Stratigos") Nikiforos Botaneiates'e karşı askerî yardım anlaşması yapmıştır. Fakat Süleyman Şah ordusu ile İznik ile Kütahya arasında Nikeforus Botaeiates ile karşılaşınca asi generalin sağladığı daha uygun şartlar nedeniyle taraf değiştirip Nikiforos Botaeiates'a askeri yardım sağlamış ve onun III. Nikiforos ismi ile Bizans İmparatoru olmasına önayak olmuştur. Bu yardım dolayısıyla Bizanslılar göçmen Türkmenlerin Anadolu'da da Boğaz kıyılarına kadar gelip yerleşmelerini kabul etmişlerdir.[11][12]

Bizans'ın iç karışıklıklarını müdahale ederek hakimiyetini Marmara, Ege, Akdeniz ve Karadeniz sahillerine kadar her tarafta genişleten Süleyman Şah'ın muvaffakiyetleri arttıkça Türkistan ve İran'dan Anadolu'ya gelmekte olan Türkmen obalarının akınları süratlenmiş ve büyümüştür. Örneğin 1080 yılında Azerbaycan'dan Anadolu'ya çok büyük bir Türkmen nüfus akını gerçekleşmiştir. Ayrıca Süleyman Şah'ın fethettiği bölgelerde yaşayan Rum, Ermeni gibi yerli milletlere mensup olan insanlarda Bizans'ın başta dini ve ekonomik olmak üzere tüm baskılarından kurtulmuş ve huzura kavuşmuştur.[13][14]

1080'de ise Süleyman Şah bir diğer Bizans tahtına geçmek isteyen, bu sefer başarısız, isyancıya (Nikiforos Melissenos)'a yardım etmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin hızlı bir biçimde büyümesinden çekinen Bizans İmparatorluğu, (Balkanlardaki karışıklığın etkisiyle de) Türkiye Selçuklu Devleti ile bir antlaşma yapmış ve bu antlaşmaya göre Bizans, Türkiye Selçuklu Devleti'ne yıllık tazminat ödemeyi kabul etmiştir.[15]

Süleyman Şah Bizans ile yaptığı bu antlaşma sonucu batı sınırını güvenceye almıştır.[15] Yakın akrabası ve veziri Ebu'l-Kasım'ı İznik'te idareci olarak bırakan Süleyman Şah, doğu sınırlarını genişletme planları ile 1084'te Çukurova (Kilikya)'ya (ve belki de Suriye üzerine) bir sefere çıkmıştır. Bu sefer sonucu Tarsus, Adana ve Antakya'yı devletinin sınırlarına katmış ve Filaret'e karşı olan Antakya halkının davetiyle bu şehri fethetmiştir. Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethinden sonra bütün Suriye'ye sahip olma amacıyla Halep'i kuşatmıştır. Halep emiri olan İbn-i Huteyti (ya da Şerif Ebu Hasan), Tutuş'tan yardım istemiştir. Tutuş, Melikşah'ın kardeşi olup Melikşah tarafından Suriye melikliğine getirilerek, bu bölgede Büyük Selçuklu Devleti'nden bağımsız olarak hareket eden Atsız Bey idaresindeki Yabgulu Türkmenleri'ni itaat altına alan, Şam'ı kendisine merkez edilmişti. Tutuş yanına Selçuklular'ın yetenekli kumandanlarından (Artuklu Beyliği'nin kurucusu) Artuk Bey'i alarak 4 Haziran 1086 tarihinde Halep'e doğru yola çıkmış ve Süleyman Şah'la 4 Haziran 1086 tarihinde Ayn Seylem mevkisinde karşılaşmış ve savaşı Tutuş kazanmıştır. Bu savaşla beraber Süleyman Şah hayatını kaybetmiş ve Halep'te defnedilmiştir. Ayrıca Anadolu Selçuklu Devleti büyük karışıklıklara sürüklenmiştir.[16]

Anna Komnini ise Aleksiad adlı kitabında, Süleyman Şah'ın Antakya hakimi Philaretos adında ermeni bir domestikos'un oğlu tarafından teşvik edildiğini ileri sürmektedir.[17]

Süleyman Şah; sefere çıkarken yerine vekil olarak Ebu'l Kasım'ı bırakmıştı ve kendisinin ölümüyle beraber Ebu'l Kasım, Anadolu Selçuklu Devleti'ni idare etmeye başlamıştır. Büyük Selçuklu sultanı Melikşah ise; Porsuk Bey'i tekrar Anadolu üzerine göndermek suretiyle Anadolu Selçukluları'nı itaat altına almak istemiştir. Fakat Porsuk Bey başarısız olunca bu sefer de Bozan Bey'i Anadolu üzerine göndermiştir. Bozan Bey'i geri çekmesi için birçok hediyeyle beraber Melikşah'la görüşmek için İran'a giden Ebu'l Kasım; Melikşah'tan Bozan Bey'in iradesiyle kendi iradesinin aynı olacağı, eğer Bozan Bey bu seferden vazgeçerse kendisinin de vazgeçeceğini, bunun için Bozan Bey'le görüşmesi gerektiği şeklinde bir cevap almıştır. Daha sonra Ebu'l Kasım, İznik'e geri dönerken kendisini takip etmekte olan Bozan Bey tarafından yakalatılmış ve boğdurulmuştur. Kendisinin ölümü üzerine kardeşi Ebu'l Gazi Anadolu Selçukluları'nı idare etmeye başlamıştır.[18]

Her ikisi de Selçuklu hanedanından olan ve Büyük Selçuklu Devleti'ne ismen bağımlı bu iki taraf arasındaki askeri çekişmeye bu devletin başkenti İsfahan'da bulunan Sultan Melikşah'in bir bağlantısı olup olmadığı daha belgelenmemiştir. Ama bazı tarihçiler Tutuş'un Sultan Melikşah emirleriyle hareket ettiğini bildirmektedirler.

Süleyman Şah Döneminde Büyük Selçuklu - Anadolu Selçuklu İlişkileri Düzenle

Kutalmışoğulları; Büyük Selçuklu Devleti egemenliği konusundaki taht kavgalarında mağlup olmuş ve Kutalmış ölmüş, Alp Arslan'ın ölümüyle beraber serbest kalan başta Süleyman Şah ve Mansur olmak üzere Kutalmış'ın oğulları önce Suriye'de faaliyet göstermiş, daha sonra Anadolu'ya geçerek İznik'e kadar ilerlemiş ve İznik başkent olmak üzere Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardı. Öte yandan Yabgulu Türkmenleri'nin Güney Suriye ve Filistin'e gelerek burada Atsız Bey'in idaresine girerek bir beylik kurmaları Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ı endişelendirmekteydi. Çünkü Melikşah, bu devlet ve beyliklerin güçlenmesi durumunda kendisine rakip hale gelebileceğini düşünmekteydi. Bu yüzden Melikşah; kardeşi Tutuş'u Suriye'ye göndermek suretiyle Atsız Bey idaresinde teşkilatlanan Yabgulu Türkmenleri'ni itaat altına almıştır. Daha sonra Porsuk Bey idaresindeki bir orduyu Anadolu'ya göndermek suretiyle Süleyman Şah, Mansur ve tüm Kutalmışoğulları'nı bertaraf etmeyi amaçlamıştır. Bu yüzden 1075 yılı Temmuz ayında (468 Zilkaade) Afşin, Saltuk[19], Dilmaç oğlu Mehmed, Tarank oğlu ve Tutı oğlu[20] gibi Oğuz beyleri askerleriyle birlikte Anadolu'dan Halep'e dönüyorlardı. Çünkü bu beyler Melikşah'a bağlıydılar ve Melikşah'a olan sadakatlerinden dolayı onun emrine uygun olarak Tutuş'a iltihak etmişlerdir.[21]

Melikşah'ın Anadolu ve Kutalmışoğulları'nı itaat altına almak maksadıyla gönderdiği Porsuk Bey'in Anadolu'daki faaliyetleri hakkında kaynakların verdikleri bilgiler karışık ve kifayetsizdir. Bu rivayetlerden birine göre Melikşah, cihan hakimiyeti davasıyla [22], Porsuk Bey'i Anadolu'ya göndermiş ve Porsuk Bey Bizans'ı sıkıştırarak imparatoru yıllık 300.000 altun (dinar) haraca bağlamış hatta bizzat Melikşah'ta İstanbul'a kuşatmış ve Bizans'ın vergisini 1.000.000 kızıl altına çıkarmış; Konya, Kayseri, Aksaray, İznik ve tüm Anadolu beldelerini fethederek Süleyman Şah'ı Anadolu'ya melik yapmış ve Antakya'yı da alarak kendisine teslim etmiş, Tutuş'u da Şam'a göndererek kendisini Mısır ve

Magrip'in fethiyle görevlendirmiştir.[23] Başka bir müellife göreyse Kutalmış ölünce oğlu Mansur Anadolu'ya gitmiş ve birçok beldeyi fethetmiştir. Melikşah tahta çıkınca Mansur'un üstüne Porsuk Bey'i göndermiş ve Porsuk Bey Mansur'u mağlup ederek onu ortadan kaldırmıştır. Ayrıca bu müellife göre Mansur öldüğü zaman kardeşi Süleyman'ın yaşı çok küçüktür ama Türkmenler'in kendisine iltihakıyla Süleyman'da birçok beldenin fethine muvaffak olmuştur.[24] Yine başka bir müellife göre Melikşah; Porsuk Bey'i Kutalmışoğlu'nu[25] yakalatmak üzere Anadolu'ya göndermiş ve Porsuk Bey, İstanbul'a sığınmış olan Kutalmışoğlu'nu Bizans imparatoru Nikiforos Botaneiates'ten istese de Kutalmışoğlu kendisine teslim edilmemiştir. Daha sonra Porsuk Bey ile Kutalmışoğlu arasında şiddetli savaşlar yaşanmış, iki tarafta çok ağır kayıplar vermiş, nitekim Porsuk Bey bir hileyle hasmını ortadan kaldırarak durumu Melikşah'a bildirmiştir. Bunun üzerine Anadolu'da bulunan Türkmenler'de Kutalmış'ın diğer oğlu olan Süleyman'a sığınmıştır.[26]

Modern tarihçiler ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra Süleyman Şah ve Mansur arasında taht kavgalarının başladığını, bu yüzden Süleyman Şah'ın yardım istemesi üzerine Melikşah'ın Porsuk Bey'i Anadolu'ya gönderdiğini ve iki ordunun birleşerek Mansur'u ortadan kaldırdığını, böylece Anadolu melikliğinin Süleyman Şah'a verildiğini yazarlar.[27] Daha ayrıntılı bir açıklama ise şöyledir. Süleyman Şah'ın kardeşi Mansur ise, aralarında ortaya çıkan hakimiyet mücadelesi, zamanla düşmanlığa dönüşmüş, Şüleyman Şah, kardeşi Mansur Bey'i ortadan kaldırmaya yönelmiştir.[28] Süleyman Şah, Mansur Bey'in merkeze karşı isyan hazırlığı içinde olduğunu Melikşah'a bildirmiş, bunun üzerine Emir Porsuk emrinde bir kuvvet Anadolu'ya gönderilmiştir. Süleyman Şah'ını kuvvetleriye birleşen bu kuvvet, Mansur Bey üzerine gitmiş, muharebe sırasında Mansur Bey öldürülmüştür.[29]

Ancak kesin olan şudur ki Porsuk Bey'in liderliğinde düzenlenen bu sefer Kutalmışoğulları'na karşıdır ve bu sefer, Süleyman Şah'ın kardeşi Mansur'un ölümüyle nihayete ermiştir. Bu seferle beraber Süleyman Şah kuvvetlenmiştir.[30] Ayrıca Prof. Dr. Osman Turan; Porsuk Çayı'nın isminin, Porsuk Bey'in bu havalideki hareketlerinin hatırası olarak kaldığını iddia eder.[31].

Süleyman Şah'ın Bizans'la İlişkileri Düzenle

Süleyman Şah; Bizans İmparatorluğu ile ittifak ederek Melikşah tarafından üzerine gönderilen Porsuk Bey'in, kardeşi Mansur'u öldürmekten başka hiçbir şey elde edemeden geri dönmesini sağlamış ve bu suretle Melikşah'a, dolayısıyla da Büyük Selçuklular'a karşı istiklalini korumuş ve kuvvetlenmiştir. Bu sıralarda Bizans'a ait İstanköy Adası'nda bulunan Melissenos ise; yeni imparator Botaneiates'in iktidarını tanımamakta ve Ege Denizi kıyılarına kadar gelen Türk akıncılarının başbuğlarıyla görüşmekteydi. Bu teşebbüsünde muvaffak olmak için Süleyman Şah'a; tahtı ele geçirdiği takdirde Frigya ve Galatya havalilerinde Bizans'ın elinde bulunan şehirleri teslim etmeyi vadetmekteydi. Bu siyaset değişikliği dolayısıyla da Bizans ve Anadolu Selçuklular'ın arası açılmış ve Botaneiates, Anadolu üzerine bir ordu sevk etmiştir. Bu ordu; Anadolu Selçukluları'nın payitahtı İznik'i kuşatmak veya bu esnada Dorileon (Eskişehir) havalisinde bulunan Süleyman Şah ve Melissenos'a taarruz etmek konusunda tereddüt etmiş, nitekim İznik'in

muhasarasına karar verilmiştir. İznik'te bulunan Türk garnizonu Bizanslılar'ı oyalamaktayken Süleyman Şah ve Melissenos'ta hızla ilerlemişlerdir. Nitekim Süleyman Şah ve Melissenos'tan çekinen Bizanslılar kaçmış ve Süleyman Şah ile Melissenos Kadıköy'e (Domalis) yerleşmiştir. Fakat Melissenos'tan erken davranan ünlü Bizans generali Aleksios Komnenos; Nikiforos Botaneiates'i tahttan indirmiş ve imparatorluğunu ilan etmiştir (1081).[32][33]

Bizans'taki imparator değişikliği Anadolu Selçukluları'na yaramış ve Selçuklular; Anadolu'da fethetmedikleri yerleri de fethetmişlerdir. Bu hususu Süryani Mihail gibi müellifler; Nikomedia'nın (İzmit) Türkler'in elinde bulunduğunu belirterek doğrulamaktadırlar. Nitekim İstanbul Boğazı, Türkler ile Bizanslılar arasında sınır olmuştur. I. Aleksios bu durum karşısında, bir gece baskınıyla Türkler'i boğazlardan uzaklaştırmak istemiş ama başarısız olmuştur. Bu sırada Bizans'ın Balkan topraklarına karşı çok büyük ve acilen bertaraf edilmesi gereken bir Norman tehlikesi belirmiştir. Bu yüzden I. Aleksios, Süleyman Şah'la anlaşmak zorunda kalmış ve anlaşmaya göre Selçuklular'ın Bizanslılar'a; Normanlar'a karşı olan mücadeleleri sırasında asker desteği sağlaması, yine Selçuklular'ın İstanbul Boğazı'ndan çekilmesi ve iki devlet arasındaki sınırın Drakon çayı olması kararlaştırılmıştır. Bu muahedeyle beraber Selçuklular, Marmara kıyılarına kadar bütün Anadolu'nun kendilerine ait olduğunu tasdik ettirmişlerdir. Öyle ki hukuken Bizans'a ait olan Sinop ve Antakya şehirlerinin mahalli hakimler tarafından fethi karşısında Bizans imparatorunun bir itirazda bulunmaması 1081 muahedesiyle Bizans'ın, tüm Anadolu'yu Selçuklular'a terkettiğine delalet etmektedir. 1081 muahedesinde Selçuklu-Bizans hududu olarak belirlenen Drakon çayı; W. Ramsay'a göre İzmit Körfezi'ne dökülen Kırkgeçit çayıdır. Chalandon'a göreyse Drakon çayı, Bozburun yarımadasını ayıran çaydır. Osman Turan'a göreyse bugünkü Drakos(Orhan)tepe ve onun yanındaki bir dere bahis mevzudur.[34][35][36][37][38][39] Bu muharebeden sonra Süleyman Şah'ın, yapacağı askeri yardımı gerçekleştirdiğine dair bir kayda rastlanmamış ve Anna Komnini, Makedonya'nın Ohri bölgesinde oturan ve Tadikios'un emrinde bulunan Türkler'dem bahsetmiştir ki tüm kaynaklar bunların Balkanlar'daki Şamani Türkler'e (Müslüman olmayan Türkler) mensup olduğunu teyid etmektedir.[40]

Süleyman Şah'ın Şark Seferi Öncesi Şark Hudutları Düzenle

Süleyman Şah'ın tüm Anadolu'ya hakim olduğunu söyleyen kaynaklar, Anadolu Selçukluları'nın şark (doğu) hudutlarını ve bu hudutların nereye kadar uzandığını belirtmezler. Bununla beraber, Süleyman Şah'ın Şark Seferi'nden önce Kapadokya'ya, sahil bölgelerine ve tüm Anadolu vilayetlerine hakimiyetini yayarak buralar valiler tayin ettiğine dair bir ifade bize umumi bir fikir vermektedir.[41] Süleyman Şah'ın bu sefere çıkarken, İznik'te yerine naib olarak bıraktığı Ebu'l Kasım'ın kardeşi Ebu'l Gazi'yi Kapadokya'ya vali olarak tayin etmesi bu bölgenin Anadolu Selçukluları'na ait olduğunu gösterir.[41] Kaynaklarda adı, şahsiyeti ve siyasi faaliyetleri bir türlü anlaşılamamış bulunan Taylu Danişmend'in oğlu Gümüştekin Ahmed Gazi'nin; bu zamanda Süleyman Şah'ın dayısı ve tabiisi olarak Sivas, Amasya ve Tokat bölgesinde Danişmendliler Beyliği'ni kurmaktaydı.[42] Danişmend-name ve Anna Komnini'de Çankırı, Kastamonu ve

Sinop'un fatihi olarak gösterilen ve Çankırı'daki kendi adını taşıyan türbede defnedilmiş bulunan Kara-tekin'de Süleyman Şah'ın bir valisi veya tabii olarak gözükmektedir.[43]

Selçuklular'ın Bizans'ı takip ettiği ve Selçuklu Devleti'nin ağırlık merkezinin Marmara kıyılarına intikal ettiği için Türk nüfusunun kesafetide batıya doğru artmış ve bu sebeple de Doğu Karadeniz sahilleri de zayıf bir Türk işgalinden sonra tekrar Bizans'ın eline geçmiştir. Bizans kaynaklarının belirsiz bilgilerine rağmen Trabzon; 1075 yılında Theodoros Gavras tarafından geri alınmıştır. Bir İslam kaynağına göre 1079 yılında Anadolu'da gaza yapmakta olan bir Türk fırkasının tamamen şehit olduğu belirtilmiştir ki bu olayın Doğu Karadeniz'de olduğu tahmin edilmektedir.[44] Gavras; Trabzon'da Bizans'tan bağımsız bir idare kurmuş ve bu yüzden 1091 yılında Bizans imparatoru I. Aleksios tarafından bu havaliden püskürtülmüş ve yerine Gregori Taronites tayin edilmiş; son olarak da Konstantinos Gavras Trabzon'a hakim olarak müstakil bir Rum devleti vücuda getirmiştir. Gavras; şarktaki Türk beyleriyle yaptığı ittifaklar sayesinde Bizans'a karşı istiklalini korumuştur.[45]

Süleyman Şah'ın şark seferi öncesinde Anadolu toprakları bu durumdayken Ermeniler'in Fırat boylarından bir takım prenslikler kurmaları Anadolu Selçukluları için mühim bir meseli teşkil etmekteydi. Bizanslılar; XI. asrın başlarından itibaren Doğu Anadolu'yu işgal ederek bu bölgedeki Ermeni prensliklerini ortadan kaldırmış ve mühim bir Ermeni nüfusunu Sivas, Kayseri ve Fırat boylarına nakletmişlerdir. Malazgirt Savaşı'na müteakip Türkmenler'in hızla Anadolu'ya girmesiyle beraber Ermeniler daha kuzeye ve batıya kaçmışlar; Fırat boylarında, Kilikya'da, Malatya'da, Maraş'ta ve Urfa bölgelerinde kesafet yaratmışlardır. Bizans'ın bu tehciri ve Ortodoksluk mezhebini zorla Ermeniler'e kabul ettirmeye çalışması Ermeniler'i, Bizans'a karşı düşman hale getirmiştir. Öyle ki Anadolu'nun müdafaasına karışmayan Ermeniler bazen Türkler'i kurtarıcı olarak karşılayarak Bizans aleyhindeki millî ve dini düşmanlıklarını devam ettirmişler; Malazgirt Savaşı'ndan olduğu gibi toptan savaş meydanından uzaklaşmışlar; fırsat buldukça Rumlar'a saldırmışlardır. Böylece Ermeniler Bizans'a karşı ilk Arap fetihlerinde ve Avasım şehirlerinin kurulmasında Müslümanlar'a yakın oldukları gibi Malazgirt Savaşı'na müteakipde Türkler'e yakın olmuşlardır. Bu yüzdendir ki çağdaş Ermeni ve Süryani müellifleri, Rumlar'ı menfur ve kadınlaşmış dinlerine ve millî varlıklarına düşman zalim Rafiziler olarak gösteriyor, Bizanslılar'da onları ihanetle itham etmişlerdir.[46][47]

İşte Bizans'ın çöküşünden ve Türkler'in onlara karşı düzenlediği takip ve seferlerden yararlanan Ermeniler, Fırat boylarında kesafet kazanmışlar ve birçok prenslik kurmuşlardır. Bu suretle de Anadolu Selçukluları'nın güneydeki ve doğudaki Türk-İslam dünyasıyla olan münasebetlerini kesecek bir durum yaratmışlardır. Türkler'e karşı Bizanslılar tarafından Malatya-Antakya hattının müdafaası ile görevlendirilen Ermeni sergerdesi Filaret (Philaretos), Malazgirt Savaşı'nda ciddi bir çatışmaya girmediği halde, bu savaştan sonra imparator Mihael'e karşı eski imparator Romen Diyojen'i, bu eski imparatordan almış olduğu kumandanlıktan dolayı müdafaa etmiştir. Fakat Filaret bu durumdan faydalanarak kendi hesabına çalışmıştır.

Malazgirt zaferinden sonra ne yapacağını şaşıran Frank askerleri ve reisleri Raimbaud, ayrıca dağlık Toros bölgelerine sığınmış olan Ermeniler de Filaret'in idaresine girmiş ve böylece 1074 yılında Filaret; hakimiyetini kurmuş ve imparatorun Antioch (Antakya) valiliğine tayin etmiş olduğu İzak'ı bozguna uğratmıştır. Daha sonra Filaret; Siirt, Muş ve Harput bölgelerine hakim olan, Bizans'a sadık kalan Ermeni prensi Sasonlu Thornig'e karşı taarruza geçmiştir. Filaret bu savaşta Frank reisi Raimbaud'u kaybetse de Türkler'le ve Türk emiri Kapar ile ittifak ederek Thornig'i de bertaraf etmiştir. 1077 yılında Bizans valisi Leon'un idaresindeki Urfa'yı zapteden Filaret; Malatya'da yerleşen Ortodoks Ermeni Gabriel'i de kendisine tabii kılmıştır. En son Fırat boylarında meydana çıkan Ermeni Vasag'ı da 1079 yılında ortadan kaldırdıktan sonra Filaret Antakya'ya girmiş ve şehirdeki Rumlar'ı katletmiştir. Böylece gittikçe kuvvetlenen Filaret Harput'tan Kilikya'ya kadar uzayan Malatya, Maraş, Göksün, Tarsus, Anazarba, Masisa, Ra'ban, Antakya ve Urfa şehirlerini içine alan çok büyük bir prenslik kurmuştur. Fakat bu hakimiyeti kurarken izlediği iki yüzlü siyaset ve Hristiyanlar'ı katilden kaçınmamasından dolayı Rumlar ve Süryaniler'den başka Ermeniler'in de nefretini kazanmıştır. Mevkisini Türkler'le dostluk kurarak korumaya çalışan Filaret; Süleyman Şah'ın kendi üzerine sefer yapma ihtimaline karşı Melikşah'a yaklaşmış ve bizzat onun sarayına giderek hakimiyetini tasdik ettirmek gayesiyle Müslüman olmuştur. Bu durum Filaret'in Hristiyanlar'a karşı olan şiddetini artırmış ve Hristiyanlar'ın Filaret'e olan nefretleri iyice artmıştır.[48][49]

Süleyman Şah'ın Şark Fetihleri Düzenle

Türkiye Selçukluları'nın şarkında bir Ermeni prensliğinin kurulması ve Melikşah'ın, dolayısıyla da Büyük Selçuklular'ın bu prensliği desteklemeleri büyük bir endişe yaratıyor ve Süleyman Şah'ı şark seferine mecbur ediyordu. Bizanslılar ile yapılan 1081 muahedesiyle nasıl imparator I. Aleksios Balkanlar'daki Normanlar'a ve Şamani Türkler'e (Müslüman olmayan Türkler) karşı serbest kaldıysa aynı şekilde Süleyman Şah'ta Doğu Anadolu meselelerinde serbest kalmıştır.

1082 yılında Çukurova'ya (Kilikya) girerek Tarsus'u fetheden Süleyman Şah; 1083 yılında Adana, Anazarba, Masisa ve tüm Kilikya beldelerini hakimiyeti altına almıştır. Süleyman Şah, Tarsus'u fethedince derhal kadı İbn Ammar'dan bu yeni fethedilen şehirler için kadı ve hatip istemiştir ki bu durum Süleyman Şah'ın; Melikşah'la, dolayısıyla da Büyük Selçuklular'la olan geçmişten kalma siyasi ve ailevi rekabetini devam ettirdiğine dair mühim bir hadisedir. Çünkü Süleyman Şah, Büyük Selçuklular'ın dini lider olarak tanıdığı Sünni Abbasiler yerine Şii Fatımiler'i dini lider olarak tanımıştır. Nitekim Kutalmışoğulları; Anadolu'ya geçmeden önce Kuzey Suriye'de bulundukları dönemde aynı teşebbüste bulunmuşlardır. Ayrıca İbrahim Yınal ve diğer asi Selçuklu beyleri de bu yolu tutmuşlardır.[50][51]

Geçmişte Abbasiler; Bizans'a karşı Tarsus merkez olmak üzere Avasım şehirlerini kurmuştur ve bu münasebetle Kilikya şehirleri aralarında pek çok Türk'ün de bulunduğu Müslüman gönüllü ve gazilerin üssü olmuştur. İslam kültür ve medeniyetinin yerleştiği ve ilim adamları yetiştirdiği bu bölge X. asrın başlarında Bizans tarafından işgal olunmuş ve tüm Müslüman halk katledilmiştir. İşte Süleyman Şah yaklaşık 150 yıl sonra bu bölgeyi

Hristiyan işgalinden kurtarmış ve tekrar bir İslam diyarı haline getirmiştir. Tarsus ve Kilikya'dan sonra Filaret'in elindeki tüm bölgeleri fethetmeyi ve bu münasebetle Büyük Selçuklular'la karşı karşıya gelmeyi hesap eden Süleyman Şah; İznik'e dönerek gerekli hazırlıkları yapmış ve önlemleri almıştır. Bu maksatla Süleyman Şah, İznik'e yerine vekil olarak Ebu'l Kasım'ı bırakmış ve Kapadokya'ya, sahil bölgelerine ve tüm Anadolu'ya valiler tayin etmiştir. Bu valileri şark seferi bitene kadar bölgelerini korumakla görevlendiren[52] Süleyman Şah; Antakya üzerine hareket etmiştir. Süleyman Şah Antakya üzerine hareket ederken dayısı Gümüştekin Ahmed Gazi'de (Danişmend Gazi) Filaret'e tabii olan Gabriel'in elindeki Malatya'yı muhasara için hareket etmiştir. Bu müşterek taarruz yanında, aynı 1085 yılında, Kara-tekin'de Bizans'ın elindeki Sinop şehrini fethetmiştir.[53]

Süleyman Şah'ın hareketine muvazi olarak Emir Buldacı da; yukarı Ceyhan bölgesini, Elbistan, Göksün ve Ra-ban şehirlerini fethedince bu havalide yalnız Maraş Filaret'in elinde kalmıştır. Bu durumda memleketlerin hızla elinden çıktığını ve Hristiyanların kendisine ihanet ettiğini gören Filaret; Melikşah'la görüşmek için İran'a gitmiştir. Bu durumdan faydalanan Antakya halkı ve başta şehrin valisi gizlice Süleyman Şah'a haber göndererek kendisini davet etmişlerdir. Bundan sonra Süleyman Şah, ordusuyla beraber cebri bir yürüyüşle Antakya'ya doğru hareket etmiştir. Bu seferin duyulmaması için de geceleri ilerleyen Süleyman Şah, gündüzleri ya dinlemiş ya da sapa yolları takip etmiştir. Daha sonra Süleyman Şah, askerlerini Kilikya'da gemilere bindirmiş ve Asi Nehri üzerinden Antakya önüne çıkmıştır.[54] Böylece çok az bir zamanda, Bizans müellifi Anna Komnini'ye göre 12 günde Antakya önlerine gelen Süleyman Şah ve askerleri, Faris kapısından şehre girmişlerdir. Böylece 1084 yılında şehir Süleyman Şah tarafından fethedilmiştir. Fakat iç kaleye kapanan kale muhafızları bir süre direnseler de su ve erzağın kesildiğini, kendilerine aman verildiğini görünce iç kaleyi de teslim etmişler ve böylece 1085 yılında Antakya, tamamen fethedilmiştir. Bu suretle Antakya; 969 yılından beri süren Bizans ve daha sonra Ermeni Filaret'in işgalinden sonra, 1085 yılında kurtulmuştur. Yine aynı yıl Ermeni Filaret; Maraş'ta ölerek tarih sahnesinden çekilmiştir.

Antakya geçmişte; Afşin Bey tarafından ve ayrıca Anadolu'ya geçmeden önce Süleyman Şah tarafından kuşatılmış fakat Bizans'ın şiddetli müdafaasından dolayı şehir düşmemiştir. Daha sonra Süleyman Şah şehri fethetmiş ve bu fetihle beraber; o dönem huzursuzluklar içinde bulunan Halep'in Harim ve Duluk kazaları da kendiliğinden Süleyman Şah'ın eline geçmiştir.[55]

Süleyman Şah'ın Marmara sahillerinden Antakya'ya kadar uzanan çok güçlü bir devlet kurması ve hakimiyetini genişletmesi onun, Büyük Selçuklular'la yahut tabiileriyle çatışmaya girmesini mukadder kılmıştır. Süleyman Şah'ın bu fethi Arap Şerefüddevle Müslim'i telaşlandırmış ve Süleyman Şah, yaptığı Antakya fethine müteakip Melikşah'a elçi göndermiş ve Melikşah, bu durumdan memnun olmuştur. Fakat bu durum da iki amcazade arasındaki ilişkilerin düzeldiğine hükmetmek kolay değildir. Çünkü böyle bir teşebbüs gerçekleşmişse bile bu dini duyguların ve siyasi şartların bir icabıdır. Nitekim Süleyman Şah Antakya'yı fethederken Melikşah'ta Doğu Anadolu ve Suriye meselelerinin

halli için harekete geçmişti. Çünkü Diyarbakır Mervani emiri Bizans'ın eski bir vassalıydı ve son olarak da Fatımiler'le münasebetleri olan Şerefüddevle Müslim'de Mervaniler'le anlaşarak birçok lütuflarına nail olduğu Melikşah'a nankörlük etmişti.[56] Bu yüzden Melikşah Diyarbakır üzerine bir ordu sevk ediyor ve öte yandan bizzat kendisi Şerefüddevle Müslüm üzerine Musul seferini düzenliyordu. Fakat bu dönemde Melikşah; Horasan'daki kardeşi Tekiş'in isyanıyla karşılaşmış ve geri dönmek zorunda kalmıştır. Melikşah o tarafa dönerken Şerefüddevle'nin itaat teklifini kabulden başka Musul'la beraber Halep'in idaresini de Müslim'e bırakmıştır. Bu durumda Melikşah'ın, Süleyman Şah'a böyle bir yanıt vermesi tabiidir.[57]

Şerefüddevle Müslim; Ermeni Filaret'le iyi münasebetler kurmuş ve Antakya için yıllık bir cizye vergisi almıştır. Fakat Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethi üzerine Müslim, bu meblağı Süleyman Şah'tan istemiş ve onu Melikşah'a itaatsizlikle itham ve tehdit etmiştir. Buna cevap olarak Süleyman Şah; kendi cihadıyla bu beldeyi kafirlerden alıp bir İslam beldesi haline getirdiğini ve cizye vermeyeceğini Müslim'e bildirmiştir. Ayrıca bazı Halep kasabalarının Süleyman Şah'ın kontrolüne geçmesi ve Halep ileri gelenlerinin Süleyman Şah'a gelerek kendisini, Halep şehrine davet etmesi Süleyman Şah ile Şerefüddevle Müslim arasındaki gerginliği yükseltmiştir. Nitekim Müslim'in askerleri Antakya civarına akınlar yapmaya başlamış ve Süleyman Şah da bir kıta askeri Halep civarına göndermiştir. Böylece iki taraf savaş hazırlıklarına başlamıştır. Süleyman Şah; son kez bir barış teklifi yapsa da ret cevabı almış ve bunun üzerine iki taraf 23 Haziran 1085'te, Halep ile Antakya arasında, Amik Ovası'na akan Afrin Çayı üzerinde karşılaşmıştır. İlk harekette Çubuk Bey, Türkmenleri ile beraber Süleyman Şah tarafına geçmiş[58] ve Arap askerleri bozguna uğramıştır. Şerefüddevle Müslim ise Türkler'in takibi esnasında bir mızrak darbesiyle öldürülmüş ve Sğleyman Şah; Temmuz 1085'te Halep'i kuşatmış ve Müslim'in cesedini, Halep kapısında defnetmiştir.[59]

Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethettikten sonra Halep şehrini de kuşatma altına alması, İznik Selçukluları ile İran Selçukluları arasındaki çekişmeyi körüklemekteydi. Halep kuşatması esnasında o dönem şehre hakim olan Şerif Ebu Hasan; bir yandan Süleyman Şah'ı oyalarken bir yandan hem Melikşah'a hem de onun kardeşi olan ve Suriye Selçuklu meliki olan Tutuş'tan yardım isteyerek ya bizzat gelmelerini veya Süleyman Şah'ı bölgeden uzaklaştıracak bir ordu göndermelerini istemiştir. Bu sıralar da Süleyman Şah, Halep'teki taraftarlarıyla aleyhdarlarını baş başa bırakarak Müslim'in askerlerini takibe girişmiş ve onları çöle kaçırmıştır. Daha sonra Ma'arra, Kefertab ve Şayzar kazalarını teslim almış ve Kınnesrin'i kuşatarak fethetmiştir. Burada Şerefüddevle Müslim'in dul kalan zevcesi Menia hatunla izdivaç eden Süleyman Şah; oradan tekrar Halep üzerine yürürken Tutuş'ta Şam'dan ayrılarak kendisine doğru gelmeye başlamıştır. Süleyman Şah, Halep'i ikinci defa muhasara ederken şehir halkı Tutuş ile muharebeniz neticelendikten sonra şehri size teslim edeceğiz şeklinde bir mesaj vermiştir.[60]

Süleyman Şah üzerine hareket etmekte olan Tutuş'un beraberinde Malazgirt Savaşı'na müteakip Anadolu'da birçok beldeyi fetheden ve çok büyük bir Türkmen kuvvetine sahip Artuk Bey'de bulunmaktaydı. Diyarbakır kuşatması esnasında Fahr ud-devle Cehir ile

birlikte bulunan ve onunla bozuşup Melikşah'a gücendikten sonra Suriye'ye giden Artuk Bey, burada Tutuş'la anlaşmış[61] ve Kudüs kendisine ikta olarak verilmiştir. Katıldığı her savaşta muzaffer bir rol oynayan ve yüksek bir şöhretle itibara sahip olan Artuk Bey, Tutuş'la beraber Süleyman Şah'ın üzerine yürümüş ve çok önemli görevler üstlenmiştir.[62]

Süleyman Şah; bu hareketi haber alınca Tutuş'a doğru ilerlemiş ve iki ordu 5 Haziran 1086'da, Halep'in üç mil yakınındaki Ayn Seylem Mevkii'inde[63] karşılaşmış ve Selçuklu hanedanına mensup iki amcazade arasında şiddetli bir savaş yaşanmıştır. Şerefüddevle Müslim'e karşı olan savaşta Süleyman Şah'ın tarafına geçen Çubuk Bey ve Türkmenler'i; şimdi safları değiştirerek Tutuş tarafına geçmiş ve Büyük Selçuklular'ı tercih etmişlerdir. Böylece Süleyman Şah bozguna uğramıştır. Süleyman Şah, ordudaki sarsıntıyı gidermek istese de hezimeti önleyememiştir. Ayrıca Süleyman Şah, bu savaşta hayatını kaybetmiştir. Süleyman Şah'ın ölümüyle ilgili iki rivayet vardır. Bunlardan birincisine göre hezimete uğrayan Süleyman Şah, atıyla savaş meydanından uzaklaşmış ve atından inerek kalkanını yere koymuş ve oturmuştur. Daha sonra Tutuş'un askerlerinin kendisini götürmek istemesi üzerine kılıcını çekerek intihar etmiştir. Diğer rivayete göreyse Süleyman Şah, savaş meydanında şehit olmuştur. Daha sonra Tutuş; Süleyman Şah'ın naaşını bir kefene sarmış ve geçmişte Süleyman Şah'ın Şerefüddevle Müslim'i defnettiği Halep kapısına bu sefer kendisini defnetmiştir. Süleyman Şah'ın savaş meydanından uzaklaşarak intihar ettiğine delalet eden Anna Komnini'nin rivayetine mukabil Halep tarihçisi, Süleyman Şah'ın cesedinin ölüler arasında bulunduğunu ve Tutuş'un Selçuk oğullarunun ayakları birbirine benzer[64] diyerek Süleyman Şah'ın naaşını tanıdığı göz önüne getirilirse onun savaş esnasında şehit olduğu rivayeti doğruluğa daha yakındır.

Nitekim bu savaşla beraber Süleyman Şah hayatını kaybetmiş ve başta veziri Hasan bin Tahir olmak üzere askerlerinin mühim bir kısmı esir olmuştur.[65] Anadolu Selçukluları'nın savaşı kaybetmesinde Suriye Türkmenleri'nin Tutuş tarafına geçmesi ve Artuk Bey ana nedenlerdir. Bunlardan başka Süleyman Şah'ın yüksek vasıflarına, askerleri ve tebaası tarafından çok sevilmesine mukabil Tutuş'un kendi maiyetine sert muamelesi dolayısıyla Türkmenler'in karşı tarafa geçmesi ancak Melikşah'ı hesaba katmalarıyla açıklanabilir.[66] Esasen harp başladığı sırada Melikşah'ta Urfa'ya varmış bulunmaktaydı.[67] Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Tutuş'un, onun veziri Hasan bin Tahir'i, karısını ve çocuklarını Antakya'ya yani Türkiye Selçukluları'na ait bir memlekete götürmesine rağmen Melikşah gelince onları İsfahan'a götürmüş ve ölünceye kadar onları serbest bırakmamıştır. Böylece Melikşah; 1092 yılına kadar Anadolu'da Kutalmışoğulları'nın hakimiyetine fırsat vermemiştir. Yine Melikşah; Süleyman Şah'ın vezirini Antakya'nın mali işlerine ve Yağı-sıyan bin Alp'i de bir miktar askerle şehrin valiliğine tayin etmiştir.[68]

Bu savaşla beraber Antakya, Anadolu Selçuklu Devleti'nin toprağı olmaktan çıkmış ve Büyük Selçuklu Devleti'nin bir toprağı olmuştur. Ayrıca Süleyman Şah'ın ölümüyle beraber Anadolu Selçukluları büyük karışıklıklara sürüklenmiş ve Süleyman Şah'ın bu

sefere çıkarken yerine vekil olarak tayin ettiği İznik'teki Ebu'l Kasım Anadolu Selçukluları'nı idare etmeye başlamıştır. Ayrıca Melikşah Anadolu Selçukluları'nı itaat altına almak Porsuk Bey'i tekrar Anadolu'ya göndermiştir .[64]

Süleyman Şah'ın Ölümünden Sonra Türkiye Selçuklu Devleti Düzenle

Süleyman Şah'ın ölümünden sonra, Süleyman Şah'ın oğulları, Kılıçarslan ve Kulan Arslan, esir olarak Büyük Selçuk Sultanı Melikşah'ın başkenti olan İsfehan'a gönderilmiştir. Bu gerçek Süleyman Şah ile Tutuş arasındaki askeri çatışmaya Melikşah'ın bir katkısı olduğuna bir ipucu olarak yorumlanmaktadır. Türkiye Selçuklu Devleti bu nedenle 1086-1092 yılları arasında hükümdarsız geçen bir "fetret dönemi" yaşamış; ve ülkeyi vezir Ebu'l-Kasım yönetmeye çalışmıştır.

1092'de Melikşah'ın ölümü üzerine serbest bırakılan I. Kılıçarslan Anadolu'ya gelerek devletin başına geçmiştir.

Kaynakça Düzenle

Özel

^ a b Claude Cahen, sh.: 73, 74
^ İbrahim Gök, “Türklerin Suriye’ye Girişi ve Süleyman Şah”, sh .: 225, 226
^ Deniz Erim, [1] sh.: 7
^ Cahen, Claude (İng. çev.:J. Jones-Williams) (1968), Pre-Ottoman Turkey: a general survey of the material and spiritual culture and history c. 1071-1330, New York: Taplinger, (İngilizce) say.. 73-4.
^ Prof. Dr. Osman Turan, Türkiye Selçukluları Tarihi Ansiklopedisi,sh.:84
^ Azimi,sh.:361, A'lak ul-hatira, British Museum, DD. 23334,sh.:34b.
^ Anonim Selçuk-name,sh.:36
^ Prof. Dr. Osman Turan, Türkiye Selçukluları Tarihi Ansiklopedisi,sh.:75-80
^ Prof. Dr. Osman Turan, Türkiye Selçukluları Tarihi Ansiklopedisi,sh.:85
^ N. Bryennios, Fr. trc. Cousin (Historie de Contantinople'de), Paris 1672, III,sh.:760-761; Zonaras,sh.:109a; Mihail Attaleiates,sh.:266, 276; G. Finlay,sh.:56; J. Laurent, Sultanat,sh.:180-181
^ Norwich, John Julius (1991), Byzantium: The Apogee, Londra:Penguin ISBN 0-140011448-3 (İngilizce)s.1081
^ Vryonis, Speros (1972) The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century University of California Press, say. 112-3.
^ Prof. Dr. Osman Turan, Türkiye Selçukluları Tarihi Ansiklopedisi,sh.:38-40
^ Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Tarihi,sh.:195-200
^ a b Georgiy Ostrogorskiy, file:///F:/YAZILAR/TAR%C4%B0H/Antik%20Tarih/Bizans%20Devleti%20Tarihi%20-%20Ostrogorsky.pdf “Bizans Devleti Tarihi”] sh.: 348, 349
^ Prof. Dr. Osman Turan, Türkiye Selçukluları Tarihi Ansiklopedisi,sh.:98-102

^ Aleksiad, sh. 194
^ Prof. Dr. Osman Turan, Türkiye Selçukluları Tarihi Ansiklopedisi,sh.:113-117
^ Bizans ve Ermeni kaynaklarında Samuk, Arap kaynaklarındaki Sanduk isminin aslı.
^ M. H. Yınanç ve ondan nakil yapanlar yanlış olarak Davdav şeklinde okumuşlardır. Halbuki Tutı malum bir Türkmen ismidir.
^ İbn ul-'Adim, Buğyat ut-taleb ft Tarih Haleb, Bibl. Nationale, Ar.2138,sh.:96b; aynı müel, Tarih Haleb, II, ss.56
^ Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Tarihi,sh.:154-156
^ 'İmad ud-din İsfahani (Bundari), Zubdat un-Nusra, nşr. Th. Houtsma,sh.:55, 70; Sadr ud-din el-Hüseyni,sh.:71-72
^ Cenabi, el-'Aylem üz-zahir, Ayasofya No: 3033,sh.:470a
^ Selçuklu hanedanına mensup bulunan Kutalmış'ın Süleyman ve Mansur'dan başka ismi bilinmeyen çocukları da vardır.
^ Ebu'l-Ferec,sh.:227
^ J. Laurent, Sultanat,sh.:179; M. H. Yınanç, Anadolu'nun Fethi,sh.:105; Kafesoğlu, Melikşah, İA,sh.:668
^ İbrahim Gök, Türklerin Suriye'ye Girişi ve Süleymanşâh 26 Ocak 2019 tarihinde Wayback Machine sitesinde arşivlendi. sh.: 233
^ Züriye Çelik, Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti 18 Ocak 2019 tarihinde Wayback Machine sitesinde arşivlendi. sh.: 6
^ Prof. Dr. Osman Turan, Türkiye Selçukluları Tarihi,sh.:86-90
^ Prof. Dr. Osman Turan, Türkiye Selçukluları Tarihi,sh.:87
^ Prof. Dr. Osman Turan, Türkiye Selçukluları Tarihi,sh.:90
^ Bryennios,sh.:794-796; Anna Komnini, I,sh.:94; Attakiates,sh.:307; G. Finlay,sh.:87-88
^ Süryani Mihael, III,sh.:172
^ Prof. Dr. Osman Turan, Türkiye Selçukluları Tarihi,sh.:90-92
^ Anna Komnini, I,sh.:136-138; J. Laurent, Sultanat,sh.:181-182; aynı müellif, Seldjoucides,sh.:8, 11, 94; Louis Bréhier, La Vie et la mort de Byzance, Paris 1948,sh.:287-290
^ Aleksiad, I,sh.:146
^ Aleksiad, II,sh.:63, 75
^ W. Ramsay,sh.:205; Chalandon, Alexis Comnene,sh.:72, 75
^ Anna Komnini, I,sh.:151, 162; J. Laurent, Sultanat.sh.:182; G. Schlumberger, Sigillographie de l'Emp. Byzantin, Paris 1884,sh.:569
^ a b Aleksiad, II,sh.:67
^ İbn Hamdun, Tevarih us-Sinin, Topkapı (III. Ahmed), no: 2891,sh.:156a; İbn Şeddad, A'Lak, 65b; Ebu'l Ferec,sh.:229; Danişmend-name, Bibl, Nationale, Manuscrits Turc, 317, 177b;
^ Aleksiad, II,sh.:64-66
^ İbnü'l Kalanisi, Zeyl Tarih Dımaşk, Beyrut 1908,sh.:113
^ Aleksiad, II,sh.:151; G. Finlay, Empire of Trebizond, London 1854,sh.:362-363; Chalandon, Alexis Cımnene,sh.:12; J. Laurent, Seldjoucides,sh.:67
^ Urfalı Mathieu,sh.:113, 152, 166; Süryani Mihael, III,sh.:162, 166, 169; Kedrenos,sh.:571; Mihail Attaleiates,sh.:147, 162; St. Martin, Memoires sur l'Armenie, Paris 1819, II,sh.:230;

Lebeau, XIV,sh.:437; G. Finlay, II,sh.:18-20; J. Laurent, Seldjoucides,sh.:51, 74, 76, 80-81
^ Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye,sh.:97
^ Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye,sh.:97-98
^ Urfalı Mathiey,sh.:173-181; Süryani Mihael,sh.:176, 179; Ebu'l Ferec,sh.:227; J. Laurent, Seljoucides,sh.:25, 82-90; aynı müellif, des Grecs aux Croises, Byzantion I (1924),sh.:385-395; aynı müellif, Byzance et Antioche, Revue des Etudes armeniennes, IX (1929)sh.:61-70
^ Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye,sh.:98-99
^ Aleksiad, II,sh.:63, 67
^ 'Azimi,sh.:364; Sıbt, XIII,sh.:62b; Süryani Mihaelsh.:179; Ebu'l Ferec,sh.:229
^ Aleksiad, II,sh.:64; Süryani Mihael,sh.:173; Ebu'l Ferec,sh.:229, İbn Hamdun,sh.:156a; Sıbt,sh.:73b; İbn Şeddad,sh.:66a; İbn Şihna, Tarih Haleb, nşr. Serkis, Beyrut 1909,sh.:197; Danişmend-name,sh.:115a
^ İbn ül-Esir, X,sh.:47; Baybars Mansuri, Zubdet ul-fikre, Feyzullah Ef. n. 1459,sh.:211a; Ebu'l Ferec,sh.:229
^ 'Azimi, s365; İbnü'l Kalanisi, sh.:117; İbn Hamdun, 156a; Sıbt, 75a; İbn Şeddad, 52a; 95b;İbn ül-Esir, Atabeyler Tarihi; R. H. Cr.sh.:14; Urfalı Mathieu,sh.:188-189; Süryani Mihael,sh.:173; Ebu'l-Ferec,sh.:229; Hayton, Doc. armeniens,sh.:143
^ Selçuklular Tarihi,sh.:145-147
^ Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye,sh.:102
^ İbn ül-Esir, X,sh.:47; Sıbtsh.:75a
^ İbn ul-'Adim, Buğya, 108a - 109b; Tarih Haleb, II,sh.:89-92; 'Azimi,sh.:365; İbnü'l Kalanisi, sh.:118; Baybars Mansuri, 212b; Sıbt, 71a - 72, 75b; Urfalı Mathiey,sh.:190; Ebu'l Ferec,sh.:230
^ İn ül-Esir, Atabeyler Tarihi,sh.:16
^ Sıbt, 76a; Ebu'l Ferec,sh.:230
^ İbn Müyesser, Ahbar Mısr, nş. H. Masse, Kahire 1919,sh.:38; İbn ul-Azrak,sh.:182: Artukoğulları'nın adı büyüktü. Rum ve Frenk ülkelerinde Artuk'un Kudüs'ten ve Gazi zamanından beri eski şöhret ve itibarları vardı.
^ Yakut, IV,sh.:178
^ a b İbn ul-'Adim, Tarih, II,sh.:97
^ Aleksiad, II,sh.:65; İbn ul-'Adim, Tarih, II,sh.:95-97; Buğya, 109a-110a; İbn ül-Esir, X,sh.:50; 'Azimi,sh.:266; İbnü'l Kalanisi, sh.:119; İbn Hamdun, 156b; Baybars Mansuri, 213a-214b; İbn Vasıl, Muferrıc ul-kurub, Kahire 1953, I,sh.:14-16; Zehebi, Tarih ul-İslam, Haydarabad,sh.:6; Ebu'l Fida, Tarih, İstanbul 1280, II,sh.:205; İbn Kesir, XII,sh.:130; Aksarayi,sh.:20-21
^ Tutuş hakkında Selçuklular Tarihi,sh.:163-164
^ Selçuklular tarihi,sh.:148
^ Sıbtsh.:82a; İbn ul-'Adim, Buğya, Feyzullah Ef. No:1404,sh.:244a
Genel
Claude Cahen, (İngilizce'ye çev.:J. Jones-Williams) (1968) Pre-Ottoman Turkey: a general survey of the material and spiritual culture and history c. 1071-1330, New York: Taplinger, (İngilizce) sh.: 73, 74
I. Süleyman Şah

Selçuklu Hanedanı
Alt kolu Türkiye
Resmî unvanlar
Önce gelen:
Önce gelen yoktur.	Türkiye Selçuklu Sultanı
1077-1086	Sonra gelen:
Ebu'l-Kasım (İznik Valisi olarak)
(1086-1093)
I. Kılıç Arslan (Sultan olarak)
(1093-1107)